

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.111-124>

УДК: 323.4:355(477)

© Тетяна Ляшенко¹

ПОПУЛІЗМ ЯК ЗАГРОЗА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті зроблена спроба аналізу виникнення та становлення популізму в Україні. Досліджується роль лідерів політичних партій у політичній трансформації України, що дозволяє зрозуміти суспільні трансформації, спричинені популізмом: популістські партії особливо схильні до внутрішнього авторитаризму, часто покладаючись на харизматичного лідера в стилі сильної людини. Зазначається, що політична культура еліти має значення та формує політичні інститути, і ці політичні інститути впливають як на процес консолідації суспільства, так і на тип політичного режиму загалом. Наголошується, що для функціонування демократії необхідні численні елітні групи. Розглядається вплив засобів масової інформації на результати формування громадської думки та всенародне голосування. Підкреслюється здатність популістів переходити до персоналістського авторитарного правління, а цей процес значно прискорюється під час довготривалої кризи, тим більше війни. Зазначається, що однією з ознак наростаючого авторитаризму є зменшення прав та впливу регіонів та регіональної політичної еліти.

В статті робиться висновок, що після перемоги на правлячий клас та політичну еліту України очікують насамперед два ризики: перший – цілком вірогідно можна очікувати подальшого зниження рівня довіри українців не лише до Верховної Ради, але й до вищого політичного керівництва країни. А другий – вірогідним є розколи всередині правлячої еліти, що зазвичай є одним із головних факторів розпаду персоналістського або авторитарного режиму. Констатується, що

---

¹ Доктор політичних наук, провідний науковий співробітник відділу відділу політичних інститутів та процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. E-mail: tet.lyachenko@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-5807-1130>.

після війни опозиційні настрої в Україні суттєво зростуть, а опозиційне середовище буде сприятливим для того, щоб його представники спробували позмагатися за владу. Цілком вірогідно, що після закінчення війни на арену вийдуть інші еліти, інші лідери. Враховуючи це, владі необхідно налаштовуватись на непростий компроміс з громадянським суспільством, вітчизняним бізнесом та закордонними партнерами.

Ключові слова: популізм, партії, еліти, трансформації, політична культура, авторитаризм, війна.

Populism as a Threat to the Post-War Recovery of Ukraine

The article attempts to analyze the emergence and formation of populism in Ukraine. The role of political party leaders in the political transformation of Ukraine is studied, which allows us to understand social transformations caused by populism: populist parties are particularly prone to internal authoritarianism, often relying on a charismatic leader in the style of a strongman. It is noted that the political culture of the elite matters and shapes political institutions, and these political institutions influence both the process of societal consolidation and the type of political regime in general. It is emphasized that numerous elite groups are necessary for the functioning of democracy. The influence of the mass media on the results of the formation of public opinion and national voting is considered. The ability of populists to transition to personalistic authoritarian rule is emphasized, and this process is significantly accelerated during a long-term crisis, especially war. It is noted that one of the signs of growing authoritarianism is a decrease in the rights and influence of the regions and the regional political elite.

The article concludes that after the victory, the ruling class and the political elite of Ukraine face two risks: the first is that it is quite possible to expect a further decrease in the level of trust of Ukrainians not only in the Verkhovna Rada, but also in the top political leadership of the country. And the second - there are likely to be splits within the ruling elite, which is usually one of the main factors in the collapse of a personalist or authoritarian regime. It is stated that after the war, opposition sentiments in Ukraine will increase significantly, and the opposition environment will be favorable for its representatives to try to compete for power. It is quite likely that after the end of the war, other elites and other leaders will enter the arena. Taking this into account, the authorities need to adjust to a difficult compromise with civil society, domestic business and foreign partners.

Keywords: *populism, parties, elites, transformations, political culture, authoritarianism, war.*

Постановка проблеми. Світ останнім часом зазнає широкомасштабних криз на багатьох фронтах. В Україні – найгостріший її прояв – військова агресія з боку Російської Федерації. Усі складні виклики створюють зручне середовище для популістської політики та, у деяких випадках, сприяють виникненню та успіху популістських партій. Ці події збігаються з висновком, що популізм зазвичай виникає в рамках кризового сценарію.

Поява популістських політичних партій та їхнє лідерство в демократичних суспільствах, а тим більше в державах з нестійкою демократією, може призвести до глибокої трансформації політичних еліт. Демократичний відкат через обрання політиків-популістів характеризується відсутністю послідовної та передбачуваної зміни політичних партій на чергових виборах. При цьому «популістське захоплення влади не є революційним у тому сенсі, що воно руйнує панівний інституційний порядок. Саме демократичний інституційний порядок дозволяє популістам розпочати захоплення ключових інститутів і ресурсів держави» (Newson A., Trebbi F.).

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження популізму в політичному просторі України лише набирає чіткого наукового окреслення. В цьому плані варто відмітити роботи О. Резніка «Популістські орієнтації населення України впродовж соціальних трансформацій» (2023), М. Рогожи «Популізм в українській політичній культурі» (2020), О. Заславської «Новий популізм як технологія політичного маркетингу політичних партій» (2022). Для усвідомлення популізму як загальносвітової тенденції важливі праці І. Кіянки «Сучасний аспект популізму в контексті ідеологічної норми» (2019), М. Бурдюг

«Популізм як виклик демократичним процесам у Європейському Союзі» (2023), О. Свідерської, С. Були «Популізм як стратегія політичної маніпуляції масовою людиною в епоху постправди» (2021). Для розуміння трансформаційних процесів в сучасній Україні безумовно корисними є колективні монографії «Політична система України: конституційна модель та політичні практики» (2023), «Соборність України: історія та сучасність» (2023) та «Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики (експертне опитування)» (2023).

Метою статті є аналіз суспільних трансформацій, спричинених популізмом. Дослідження еліт та взаємодії між різними елітними групами, з наголосом на тому, що при популізмі групова приналежність, особисті зв'язки всередині еліти визначають політичну рівновагу в державі.

Виклад основного матеріалу. В Україні спостерігається сильний взаємозв'язок політичних партій зі своїми лідерами: популістські партії особливо схильні до внутрішнього авторитаризму, часто покладаючись на харизматичного лідера в стилі сильної людини, яка обіцяє довести справу до кінця. До того ж більшість українських політичних партій є політичними проектами, які базуються на особистому лідерстві та міцних зв'язках з олігархами. Саме такий формат багатопартійності сприяє виникненню популізму. «Культуралістичні» та «інституціоналістські» пояснення популістських рухів, на нашу думку, мають бути доповнені «орієнтованими на лідерство» та «акторськими» поясненнями. Зокрема, слід звернути увагу на лідерів-популістів, які роздають безвідповідальні та нездійсненні обіцянки, демонструють ненависть до своїх суперників, зневагу до правлячих конвенцій і зневагу до верховенства права (Pakulski J.).

Виборчий процес 2019 р. якнайкраще продемонстрував вплив засобів масової інформації на результати всенародного голосування. Це був унікальний приклад стратегій просування нестандартних передових методів комунікації. Він представляв новий тип популізму без політики, а кандидат виступав брендом. Виборці одночасно голосували за «нові обличчя» та за Зеленського як «добре знайоме обличчя», «нашого хлопця». За словами І. Бекешкіної, «Я розумію, чому цей кандидат унікав дебатів – тому що значною мірою це могло від нього відвернути частину виборців – “наш”, “не наш”. А так він “наш” для всіх (Хто ті виборці, 2019).

Під час виборчої кампанії В. Зеленського в Україні вперше було використано найновіші технології, які полягали у широкому залученні соціальних мереж та встановленні завдяки їм прямого зв'язку з виборцями. Кампанія «e-Ze» була розроблена медіа-командою В. Зеленського на чолі з М. Федоровим. Зеленський став найпомітнішим кандидатом у Facebook, Instagram, Telegram і – завдяки своїм комедійним відео та відеоблогам – YouTube. Онлайн-волонтери «Зе Люди» агітували за свого кандидата у Твіттері та спростовували аргументи його опонентів, «ZeBots» всюди залишав свій логотип.

Беззаперечний факт, що більшість депутатів партії «Слуга народу» завдячують своїм обранням персонально В. Зеленському, а точніше – тому бренду, який він представляв. Партійний список був складений за лічені тижні згідно зі суто формальними умовами, окресленими партією, адже нова партія В. Зеленського «Слуга народу» почала набирати голоси ще до того, як оголосила свою платформу чи список кандидатів.

Партія «Слуга народу» запрошувала потенційних депутатів подавати заявки через свій вебсайт і обирала кандидатів зі середнім віком 37 років із таких сфер, як бізнес, шоу-бізнес, спорт, журналістика тощо. До парламенту потрапили не найкращі представники політичного класу, які мають професійний, політичний досвід та високу суспільну репутацію або статус у бізнесі, а випадкові люди, саме вони потрапили до «соціального ліфта». Як наслідок, депутатські мандати отримали люди, далекі від політики – і від будь-якого розуміння державного управління. Але для того, щоб стати політичним лідером треба мати хист організатора та володіти необхідним обсягом знань та навичок, натомість, від партії «Слуга народу» до Ради пройшло 17 безробітних – найбільша кількість, що проходила до парламенту від будь-якої партії. Результатом стало швидке створення нової партії, переважна більшість членів якої не мала відношення до політики.

У цілому, прагнення виборців до «нових облич» було реалізовано: до Верховної Ради України XI скликання потрапило близько 80% нових депутатів.

Повномасштабна російсько-українська війна вплинула на розстановку політичних сил в Україні. Війна спричинила «внутрішнє розкладання суспільства» (Виклики для свободи слова, 2023), що проявилось протистоянням всередині правлячого класу, яке завершилося заборною 12 проросійських партій. Зараз у Верховній Раді 405 депутатів (об'єднаних у 8 фракцій і груп, а також 21 незалежний депутат), у тому числі 234 депутатів (монобільшість) від президентської партії «Слуга народу».

Зараз в Україні утворився своєрідний консенсус навколо спільної мети – перемоги над російським агресором. Цей консенсус дещо пригальмував відкритий політичний конфлікт всередині політичного класу в перші місяці після повномасштабного вторгнення. Проте з часом війна дала нові приводи для суперечок, взаємних звинувачень, динаміка яких хоча і не критично, але помітно посилюється. Ситуа-

ція ускладнюється тим, що під час воєнного стану заборонені масові акції протесту та виступи, а це ускладнює виявлення внутрішніх конфліктів і не дає можливості знайти вихід соціальному невдоволенню. Напрута зростає через надмірну централізацію влади в Офісі Президента та РБНО, які де-факто відсувають інші державні органи та інституції, залишаючи їм допоміжну та адміністративну роль. Крім того, парламент, а фактично президентська більшість, майже повністю перебрав на себе законодавчу ініціативу. Лише кожен п'ятий закон був ініційований урядом. Для порівняння: кількість прийнятих законів (відсоток від загальної кількості прийнятих) від фракції «Слуга народу» складає 63 (56,7%), а від Кабінету Міністрів України – 21 (18,9%) (Моніторинг роботи Верховної Ради, 2022).

Спільним для демократичних інститутів і процесів є те, що вони мають механізми стримування та противаг щодо влади та гарантію ротації обраних політиків. Визначивши п'ять характеристик демократії, Дж.Дж. Лінц та А. Степан, серед інших ознак, зокрема, зазначили «вільне та жваве суспільство, у якому люди можуть створювати асоціації, товариства, контролювати державу та пропонувати політичні альтернативи» та «відносно незалежне політичне суспільство, в якому політичні групи змагаються за законне право конкурувати» (Gerlich M., 2021). Ці характеристики є необхідними для демократії, оскільки вони гарантують, що влада може бути легітимно оскаржена та що вона може переходити від правлячої групи до іншої конкуруючої політичної групи.

І навпаки, статичність еліти в демократичному суспільстві може призвести до авторитарного режиму, тобто «конфігурація елітних груп у суспільстві є важливим провісником структури управління» (Benavides J. C. G., 2013). Цей процес значно прискорюється за умови панування популістів або стану довготривалі кризи, включаючи війну. Отже, в Україні існує серйозна загроза такої трансформації. Дослідники описують п'ять передумов реалізації такого сценарію: 1) Політичний успіх однієї групи чи фракції. 2) Створення внутрішнього оточення та зміцнення влади. 3) Заміна найближчого кола слабшими членами, якими можна керувати. 4) Самоізоляція лідера. 5) Контроль влади над опозицією та придушення інакомислення. На жаль, всі ці ознаки спостерігаються останнім часом в Україні і можуть серйозно загрожувати державній незалежності.

Ще однією з ознак наростаючого авторитаризму є зменшення прав та впливу регіонів та регіональної політичної еліти. Прикладом є відсутність консенсусу центральної та місцевих органів влади щодо законопроекту 5655, проти якого в Україні виступили органи місцевого самоврядування, Асоціація міст України, громадські організації. Такі дії центральної влади розглядаються як утиски на місцеву владу не лише всередині країни. Так, послы держав G7 у липні 2023 р. провели зустріч із представниками Асоціації міст України, де наголосили, що успішне відновлення України має спиратися на результати реформи децентралізації і проводитися у співпраці з місцевим самоврядуванням. До того ж в червні 2023 р. Європейський парламент ухвалив резолюцію щодо сталої реконструкції та інтеграції України до євроатлантичної спільноти, де в пункті 15 «Закликає український уряд продовжувати зміцнювати місцеве самоврядування та впроваджувати успіх реформи децентралізації в загальну архітектуру процесів ремонту, відновлення та реконструкції України шляхом, зокрема, надання місцевій владі помітної ролі у прийнятті рішень – складання проектів реконструкції; звертає увагу на Асоціацію міст України та Європейський альянс міст і регіонів для відновлення України, останній з яких був запущений 30 червня 2022 року як механізм для картографування місцевих і регіональних потреб в Україні» (Резолюція Європейського парламенту, 2023).

Отже, для функціонування демократії необхідні численні елітні групи. Натомість в Україні новітній правлячий клас створює, а фактично – призначає, нову єдину еліту з відповідними морально-етичними якостями, культурою та світоглядом. Перенесення уваги суспільства зі справжніх героїв, які віддіють своє життя за Україну на вигаданих та реальних псевдопатріотів викликає незрозуміння, обурення і врешті посилює розкол між владою та народом. Розуміючи вплив телебачення на формування громадської думки, цілком зрозумілим, з точки зору влади, є виділення 33 млн. грн на серіал Ю. Горбунова «СМТ Інгулець», нагородження Є. Кошового, О. Пікалова, Ю. Горбунова та ін. орденом «За заслуги» III ступеня «За зміцнення української державності, мужність та самовідданість, виявлені у захисті суверенітету та територіальної цілісності України, вагомий особистий внесок у розвиток різних сфер, відстоювання національних інтересів нашої держави, сумлінне виконання професійного обов'язку» (Про відзначення державними нагородами). Наприклад,

у 2019 р. було опубліковане дослідження італійського економіста Рубена Дуранте та його колег щодо політичного впливу приватної телевізійної мережі Сільвіо Берлусконі Mediaset, яка спеціалізувалась на легких розвагах та ігрових шоу. Дослідники виявили, що особи, які мали постійний доступ до розважального контенту Mediaset, частіше голосували за партію Берлусконі в 1994 році, коли він вперше балотувався на посаду. Причому такий своєрідний «ефект прихильності» зберігається протягом п'яти наступних виборів і залежить від інтенсивності переглядів дуже молодих глядачів і людей похилого віку. Також Р. Дуранте зі співавторами виявили, що люди, які в дитинстві дивились це розважальне телебачення, були «менш розвиненими та громадянськими, ніж дорослі, і, зрештою, більш вразливими до популістської риторики Берлусконі» (Durante R., Pinotti P., Tesei A., 2019).

118

Проте, враховуючи широкомасштабну війну в Україні і формування політичної нації українців у надзвичайних умовах, «ефект Mediaset» не буде мати стовідсоткового результату. До того ж згідно з опитуваннями, проведеними Громадянською мережею ОПОРА у травні 2022 р. та з 11 травня до 12 червня 2023 р., за останній рік українці стали менше користуватися телебаченням: у 2022 році його використовували як основне джерело інформації 66,7% опитаних, а у 2023 – 62,5%. Найбільше воно втратило позиції серед українців до 40 років: за останній рік 11% цієї вікової категорії відмовились від перегляду новин через телевізор (Нокаут телебаченню, 2023).

Дослідники політичної культури стверджують, що демократизація потребує більшого, ніж добре розроблені офіційні інституції або досконала конституція, що між цінностями самовираження та демократією існує причинно-наслідковий зв'язок, який йде переважно від культури до демократії, а не навпаки (Gerlich M., 2021). Тобто, політична культура еліти має значення та формує політичні інститути, і ці політичні інститути справді впливають як на процес консолідації, так і на тип політичного режиму загалом. Велика кількість досліджень підкреслює важливість політичних еліт у формуванні поглядів суспільства на війну. Вони підтверджують, що консенсус еліти лежить в основі народної підтримки військових зусиль, так само як розбрат еліти породжує розбрат у суспільстві (Howell W., Kriner D., 2007). Так, не можна недооцінювати роль засобів масової інформації під час війни. Вони мають виконувати надзвичайно важливі місії – це

і підтримка бойового духу, мобілізація нації, протидія ворожій пропаганді тощо. Наприклад, в Ізраїлі існує жорсткий фільтр у вигляді військової цензури, існують так звані військові цензори. Натомість в Україні фактично військова цензура була замінена на політичну. Владі варто звернути на це увагу, адже «62% опитаних журналістів однією із форм цензури вважають єдиний телемарафон, створений на початку повномасштабного вторгнення. 2/3 також переконані, що єдиний марафон повинен бути припинений і всі мовники можуть почати мовлення самостійно» (Pakulski J.). Невірішення питання зі свободою слова призведе до зростання протестних настроїв, які після перемоги мають шанси перерости в неконвенційні дії.

Баланс сил між елітними групами та рештою суспільства має ризики зазнати суттєвих змін. Адже «популістський» період розвитку, коли приватні інтереси переважають над суспільними, наближаючи інтереси бізнесу до центру політичної влади, може завершитись послабленням демократії, особливо, коли такі тенденції виправдовуються доцільністю воєнного часу.

Висновки. Після перемоги на правлячий клас та політичну еліту України очікують насамперед два ризики: перший – цілком вірогідно можна очікувати подальшого зниження рівня довіри українців не лише до Верховної Ради, але й до вищого політичного керівництва країни. А другий – вірогідним є розколи всередині правлячої еліти, що зазвичай є одним із головних факторів розпаду персоналістського або авторитарного режиму. Лояльність є нагальним питанням для існування такої еліти. Авторитарні політичні еліти, прагнучи подальшого кар'єрного росту, одночасно повинні залишатись лояльними до вищого керівництва. Це породжує конкуренцію всередині таких груп. Якщо провладна еліта/партія переконається у подальшому зниженні підтримки суспільства, то можна очікувати створення нових груп, партій та коаліцій. Адже «Основні загрози виживанню авторитарного лідерства походять з їхнього найближчого оточення» (Yesilkagit K., Christensen J.).

Перехід до персоналістського авторитарного правління становить загрозу не лише для широких верств населення, а й для еліти. Популісти при владі не можуть обійтись без підтримки еліти, особливо на початковому етапі свого правління, коли вони найбільш залежні від усталеної політичної, технократичної, безпекової та бізнес-еліти, ніж інші політичні лідери. Здатність популістів переходити

до персоналістського авторитарного правління залежить від успіху у підкоренні існуючих еліт, або створенні нової. Проте, враховуючи центральну роль армії та інших збройних сил у встановленні та підтримці авторитарного правління, перехід від популізму до персоналістської диктатури неможливий без контролю над цією групою еліт. Тому, очевидно, що на майбутніх виборах особливо актуальним буде залучення до політичних партій військовослужбовців. Але, навіть запрошуючи до «політичного ліфту» цю категорію людей, владі необхідно враховувати, що «Сучасна історія досить яскраво показала, що ані українське суспільство, ані політичні еліти (і навіть олігархічні еліти) не толерують авторитаризму та монополії на правду. Вони не боготворять владу та не бояться її. Що є найбільш значущим, українському суспільству властива ще одна критично важлива риса – здатність активно відстоювати власні погляди та переконання» (Україна 2.0: куди рухається українська опозиція, 2022). Можна констатувати, що після війни опозиційні настрої в Україні суттєво зростуть, а опозиційне середовище буде сприятливим для того, щоб його представники спробували позмагатися за владу. Цілком вірогідно, що після закінчення війни на арену вийдуть інші еліти, інші лідери. Враховуючи це, владі необхідно налаштовуватись на непростий компроміс з громадянським суспільством, вітчизняним бізнесом та закордонними партнерами.

Майбутні вибори дадуть, на мій погляд, реальний шанс рекрутування кращих представників громадянського суспільства в окрему елітну групу. Отже, створюються умови для відродження справжньої еліти та високофункціонального політичного класу завдяки формуванню міцного громадянського суспільства й активного середнього класу та зростання їхньої ролі в політичному житті країни. Для закріплення цього процесу необхідно здійснити декілька кроків – це, по-перше, впровадження системної освіти в галузі демократії, виховання критичного мислення та медіа-грамотності. Ці складові повинні стати частиною навчальної програми як середньої, так і вищої школи. По-друге, формування ідеї необхідності виховання політичної культури як складової загальної культури суспільства. Адже після президентських виборів 2019 р. українська політична культура набула яскравих нових характеристик, які часто є антиподами самому поняттю «культура». По-третє, надзвичайно важливим є відпо-

відальність та інформаційна гігієна засобів масової інформації та належна комунікація між владою та громадянським суспільством.

Джерела та література:

1. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни: соціологічне дослідження / П. Бондаренко, Т. Печончик, А. Сухарина, В. Яворський; Центр прав людини ZMINA. – Київ, 2023. – 56 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/05/freedomofspeechandjournalists_tsatwar_socialresearchua_web.pdf

2. Моніторинг роботи Верховної Ради IX скликання за 6 сесію. 2022. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Monitoring_2022_my.pdf

3. Нокаут телебаченню: як соціальні мережі утримують першість в постачанні новин українцям. 16 серпня 2023. URL: https://opora.ua.org/polit_ad/nokaut-telebachennyu-yak-social-ni-merezh-utrimuyut-pershist-v-postachanni-novin-ukrayincyam-24852

4. Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Незалежності України. Указ Президента України №593/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5932022-43681>

5. Резолюція Європейського парламенту від 15 червня 2023 року щодо сталої реконструкції та інтеграції України до євроатлантичної спільноти (2023/2739(RSP)). Четвер, 15 червня 2023 р. – Страсбург. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0247_EN.html

6. Україна 2.0: куди рухається українська опозиція та хто її очолює? 19 листопада 2022. URL: <https://mind.ua/publications/20249671-ukrayina-2-0-kudi-ruhaetsya-ukrayinska-opoziciya-ta-hto-yiyi-ocholit>

7. Хто ті виборці, які обрали Зеленського та голосували за Порошенка – соціологи дали характеристики електоратам обох кандидатів. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва 7 травня, 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/khto-ti-vibortsi-yaki-obrali-zelenskogo-ta-golosovali-za-poroshenka-sotsiologi-dali-kharakteristiki-elektoratam-obokh-kandida>

8. Benavides J. C. G. The Impact of elite political culture and political institutions on democratic consolidation in Latin America: a comparative study of Colombia and Venezuela. Bogotá, 2013 URL: <https://alacip.org/cong13/834-benavides-7c.pdf>

9. Durante R., Pinotti P., Tesei A. The Political Legacy of Entertainment TV. American Economic Review 2019, 109(7). URL: <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.20150958>

10. Howell W., Kriner D. Political Elites and Public Support for War. March 22, 2007. URL: <https://faculty.wcas.northwestern.edu/jnd260/cab/CAB2007%20-%20Howell.pdf>

11. Newson A., Trebbi F. Authoritarian elites. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w24966/w24966.pdf

12. Gerlich, M. (2021) How Elite Configurations Explain Shifts from Democracy to Authoritarian or Totalitarian Regimes: Turkey as a Case Study. Open Journal of Political Science, 11. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=108500>

13. Margarucci I. Guerra y surgimiento del Estado oligárquico en América Latina. Releyendo a Fernando López-Alves y Miguel Ángel Centeno a partir de las consecuencias políticas de la Guerra del Pacífico (1879-1883) en Bolivia y Perú. URL: <https://www.redalyc.org/journal/4964/496461433001/>

122

—

14. Pakulski J. Populism and political elites. URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3DyZ00e3g__yqRQ1MZOrETQg6ogltfscB8uA10adZrlrXmtoMtbNKhjF9HiJFfXoCFlyvs_a3omxyl2uSocvznpOmQsflEP4J42V2qtLCMhWQ:TUvvr5kBBloL86bl%26r%3D1695043176463&default_mode=view&lang=uk#start=3

15. Yesilkagit K., Christensen J. Political and administrative elites under authoritarian rule: Elite transformations and economic policymaking in Italy and Germany during the Interbellum. URL: <https://www.ippapublicpolicy.org/file/paper/629eed81214fd.pdf>

References:

1. Vyklyky dlia svobody slova ta zhurnalistiv v umovakh viiny: sotsiolohichne doslidzhennia / P. Bondarenko, T. Pechonchyk, A. Sukharyna, V. Yavorskyi; Tsentr prav liudyny ZMINA. – Kyiv, 2023. – 56 s. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/05/freedomofspeechandjournalistsatwar_socialresearchua_web.pdf

2. Monitorynh roboty Verkhovno Rady IKh sklykannia za 6 sesiiu. 2022. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Monitoryng_2022_my.pdf

3. Nokaut telebachenniu: yak sotsialni merezhi utrymuiut pershist v postachanni novyn ukrainsiam. 16 serpnia 2023. URL: https://oporaua.org/polit_ad/nokaut-telebachennyu-yak-social-ni-merezhi-utrimuyut-pershist-v-postachanni-novin-ukrayincyam-24852

4. Pro vidznachennia derzhavnymy nahorodamy Ukrainy z nahody Dnia Nezalezhnosti Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy №593/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5932022-43681>

5. Rezoliutsiia Yevropeiskoho parlamentu vid 15 chervnia 2023 roku shchodo staloi rekonstruktsii ta intehratsii Ukrainy do yevroatlantychnoi spilnoty (2023/2739(RSP)). Chetver, 15 chervnia 2023 r. – Strasburh. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0247_EN.html

6. Ukraina 2.0: kudy rukhaietsia ukrainska opozytsiia ta khto yii ocholyt? 19 lystopada 2022. URL: <https://mind.ua/publications/20249671-ukrayina-2-0-kudi-ruhaetsya-ukrayinska-opoziciya-ta-hto-yiyi-ocholit>

7. Khto ti vyborsi, yaki obraly Zelenskoho ta holosuvaly za Poroshenka – sotsiolohy daly kharakterystyky elektoratam obokh kandydativ. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva 7 travnia, 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/khto-ti-vyborsi-yaki-obrali-zelenskogo-ta-golosuvali-za-poroshenka-sotsiologi-dali-kharakteristiki-elektoratam-obokh-kandida>

8. Benavides J. C. G. The Impact of elite political culture and political institutions on democratic consolidation in Latin America: a comparative study of Colombia and Venezuela. Bogotá, 2013 URL: <https://alacip.org/congl3/834-benavides-7c.pdf>

9. Durante R., Pinotti P., Tesei A. The Political Legacy of Entertainment TV. American Economic Review 2019, 109(7). URL: <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.20150958>

10. Howell W., Kriner D. Political Elites and Public Support for War. March 22, 2007. URL: <https://faculty.wcas.northwestern.edu/jnd260/cab/CAB2007%20-%20Howell.pdf>

11. Newson A., Trebbi F. Authoritarian elites. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w24966/w24966.pdf

12. Gerlich, M. (2021) How Elite Configurations Explain Shifts from Democracy to Authoritarian or Totalitarian Regimes: Turkey as a Case Study. Open Journal of Political Science, 11. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=108500>

13. Margarucci I. Guerra y surgimiento del Estado oligárquico en América Latina. Releyendo a Fernando López-Alves y Miguel Ángel Centeno a partir de las consecuencias políticas de la Guerra del Pacífico (1879-1883) en Bolivia y Perú. URL: <https://www.redalyc.org/journal/4964/496461433001/>

14. Pakulski J. Populism and political elites. URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3DyZ00e3g__yqRQ1MZOrETQg6ogltfscB8uA10adZrlrXmtoMtbNKhjF9HiJFfXoCFlyvs_a3omxyl2uSocvznpOmQsflEP4J42V2qtLCMhWQ:TUvwr5kBbloL86bl%26r%3D1695043176463&default_mode=view&lang=uk#start=3

15. Yesilkagit K., Christensen J. Political and administrative elites under authoritarian rule: Elite transformations and economic policymaking in Italy and Germany during the Interbellum. URL: <https://www.ippapublicpolicy.org/file/paper/629eed81214fd.pdf>